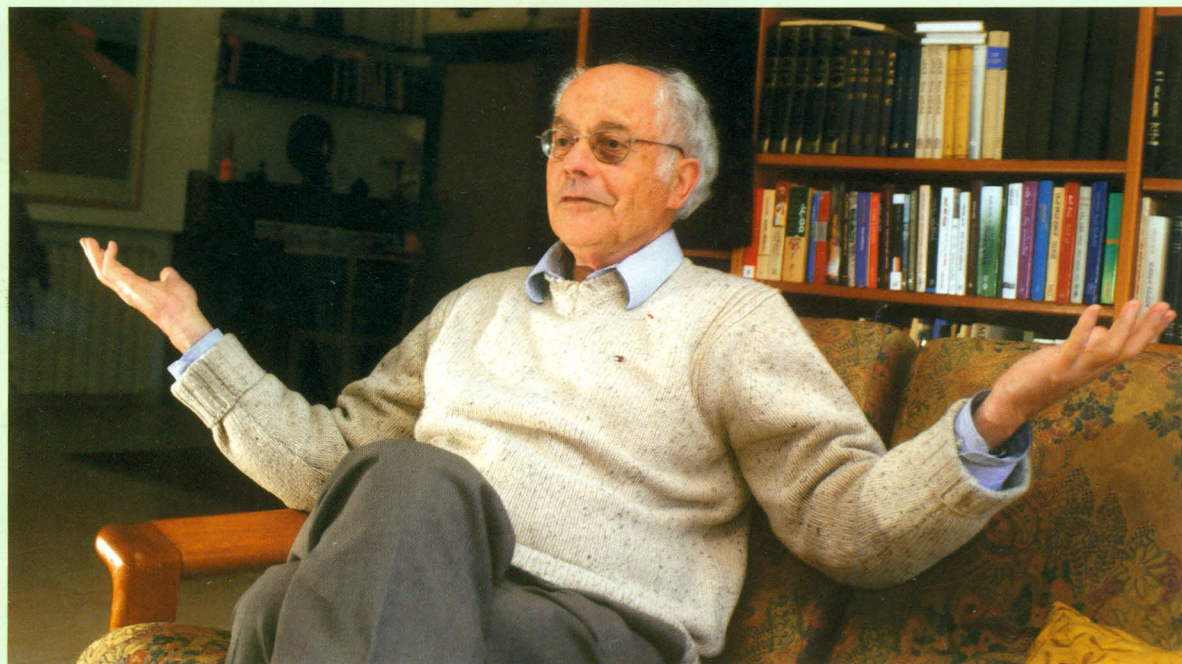

"אני סבור שהמורשת העיקרית של אברהם לבניו היא ברכת הניגודים"

פרופ' אוריאל סימון, מבכירי חוקרי המקרא שבדורנו ומעמודי התווך של המחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בראילן: "במשך כל שנותיה התמודדה המחלקה לתנ"ך עם המתח שבין המחויבות לאמונה ולמסורת ובין קבלת התוצאות המוכחות של המחקר המדעי. אוניברסיטה כמוסד מדעי מושתתת על חשיבה רציונלית, מסקנתית ומבוקרת, שהנחת היסוד שלה היא שהמוח האנושי הוא כלי יקר מאין כמותו"

פרופ' סימון: "התנ"ך שייך לכולם, ועליך לטרוח ולמצוא בו פירוש מתאים להשקפת עולמך". צילום: פלאש 90

ד"ר חגי חריף

פרופ' סימון נולד בירושלים וגדל בשכונת רחביה הוותיקה. אביו, פרופ' עקיבא ארנסט סימון, יליד גרמניה, היה איש חינוך והוגה דעות, והיו לו קשרים הדוקים עם אנשי רוח ואנשי מדע שהתגוררו בשכונת לו, ובהם מרטין בובר, שמואל הוגו ברגמן, יוליוס גוטמן וגרשום שלום. פרופ' סימון למד בבית הספר היסודי והתיכון "מעלה", שירת בצה"ל בחיל התותחנים, ולאחר מכן למד באוניברסיטה העברית והתמחה בהיסטוריה ישראלית וכללית, בחינוך ובמקרא. עבודת הדוקטורט שלו הוקדשה לנושא "תפישת הזמן והחלל בחשיבה המקראית". כאשר סיים את לימודי התואר השני הקדיש את עצמו לעבודה חינוכית עם ילדי העולים בבית שמש וכבאר שבע, ובשנת 1962, עם קבלת התואר דוקטור, הוא

כבר בהיכנסך אל ביתו של פרופ' אוריאל סימון, מבכירי חוקרי התנ"ך שבדורנו, תוכל לדעת כי זהו ביתו של אינטלקטואל צמא דעת. כוננית ספרים בעלת מידות נטועה במרכז הדירה הירושלמית המטופחת ומשקיפה על סלון מרווח. מלבד הספרים שבכוננית פזורים בחדר ספרים העוסקים במגוון נושאים רחב - מקרא, חקרי יהדות, החברה הישראלית, אמנות, ספרות קלאסית וספרות יפה. על השולחן הניצב בלב הסלון מונח ספרו האחרון של פרופ' סימון - "ייסוד מורא וסוד תורה" לר' אברהם אבן עזרא - שראה אור במהדורה מחדשת בהוצאת הספרים של אוניברסיטת בראילן. אותות הגיל כמעט אינם ניכרים בפרופ' סימון (בקרום הוא יחגוג גבורות), המתאפיין בחדות מחשבה, בנמרצות וברהיטות.

ובמעגל רחב יותר, כיצד היית מאפיין את מעמדו של התנ"ך בימינו? נראה כי בחוגים מסוימים הוא נדחק כמעט לגמרי לקרן זוית.

"אין ספק שהתנ"ך היה ברום מעמדו בתקופת התגבשותו של היישוב הציוני - בימים שלפני קום המדינה ובשנותיה הראשונות של המדינה. מאז הוא הוזנח בקרב ציבורים רחבים, וכיום מעמדו בקרב הדור הצעיר בשפל המדרגה. בתקופת בן-גוריון היה התנ"ך פופולרי מפני ששימש ככתבי הקודש של הציונות החילונית, שהייתה תנועה מעין דתית אשר הביאה את נאמניה לידי מסירות נפש ומילאה אותם בלהט ובאידיאולוגיה. אנשי המפעל הציוני סברו שמפעל זה הוא למעשה חזרה על הסיפור המקראי, וקיבלו תוקף לכך מ'לך-לך', מיציאת מצרים, מכיבוש הארץ ומייסוד המלוכה. אולם קום המדינה הביא לידי עימות חריף בין החלום להגשמתו. ההתפכחות מן הרומנטיקה הלאומית ומן החזון הקולקטיבי, התובע גבורה והקרבה, מורגשת היטב בעשורים האחרונים. בהדרגה הגענו מציונות לפוסט-ציונות וממקראיות לפוסט-מקראיות. הבורות בכל הנוגע לתנ"ך והניכור כלפיו הם תופעה נפוצה ומדאיגה."

בציבור הכללי ובציבור הדתי כאחד?

"בעיקר בציבור הכללי. בציבור הציוני-דתי מתאפיינים לימודי התנ"ך בפריחה - גם בקרב הנוער וגם בקרב המבוגרים. די אם אזכיר אירוע המתקיים מדי קיץ במכללת יעקב הרצוג שבגוש עציון: במשך כמה ימים מתכנסים כ-3,000 איש ואישה ושומעים הרצאות מגוונות העוסקות בתנ"ך. זהו מחזה מרנין."

ובציבור החרדי?

"החרדים מקנים לתלמוד את מעמד הבכורה, וההתמקדות בו גורמת להם להירתע מפירוש המקרא כפשוטו. בתרבות תלמודית מובהקת מוקנית לתורה שבעל פה סמכות כמעט בלעדית לפרשנות התורה שבכתב. דת ישראל החשיבה את המדרש - הן את מדרש ההלכה והן את מדרש האגדה - עד כדי כך שלא פיתחה את הפשט כמשך דורות רבים. הפשט ה'נקי' הוא התרומה הגדולה של פרשנות ימי הביניים, וזה ממש בגדר נס שהמהפך הזה מן הדרש אל הפשט אירע בבבל של ימי הגאונים, ובהשפעתם אף בספרד, וכמעט בו בזמן ובאופן בלתי תלוי גם בצפון צרפת. יש בכך מעין אישור של ההיסטוריה לנחיצות השיבה אל הפשט. את המהפך הזה חוללו תלמידיו של רש"י - רבי יוסף קרא, רבי שמואל בן מאיר (רשב"ם) ואחרים. לאחר מכן התחוללה מהפכת נגד ואסכולת הפשט דעכה.

"התנועה הציונית חידשה את הכמיהה של עם ישראל לפשט הכתובים, וגם בציונות הדתית מורגשת נטייה חזקה לדבוק בו. מנגד, נצמרת החברה החרדית ביתר תוקף ללימוד בלעדי של התלמוד ונרתעת מאימוץ התורה שבכתב כפשוטה."

האם אתה ער לביקורת הנמתחת על לימודי התנ"ך בכתי הספר? יש הטוענים כי השימוש המופרז במונחים טכניים-מדעיים כמו "אקספוזיציה", "אנפורה", "אפיפורה", "מטונימיה", "חוקים"

החל להורות תנ"ך באוניברסיטת בר-אילן.

במשך 14 שנה שימש פרופ' סימון ראש המחלקה לתנ"ך בבר-אילן (1964-1978), ובזכות מעמדו במחלקה הוא המשיך לעצב את אופייה גם לאחר שסיים תפקיד זה. הוא העמיד דורות רבים של תלמידים עד שפרש לגמלאות - בראשית 1998 - ואף לאחר מכן כפרופסור אמריטוס המלמד במחלקה. פרופ' סימון נחשב למרצה מעולה ואהוב, והרצאותיו המעמיקות והבהירות מחכבות את התורה על לומדיה. ספריו ומאמריו מוקדשים בעיקר לחקר הסיפור המקראי, לפרשנות המקרא בימי הביניים ולתורת הפרשנות. פן נוסף בפועל רב השנים של פרופ' סימון הוא מעורבותו הציבורית ביזמות שנועדו לעודד את הפיוס והפשרה בין יהודים לערבים. מלבד חברותו בתנועת השלום הדתית נתיבות שלום ובמפלגת מימד, הוא נוהג להרצות בחוגים רעיוניים שונים על חשיבות הצדק והשלום ביחסים עם שכנינו ועל חשיבותו של דו קיום. ספרו "בקש שלום ורדפהו" (הוצאת ידיעות אחרונות, 2002) מבקש לערער על תפישת הדתיות הלוחמנית באמצעות הצגת גישה חלופית בנוגע לערכי אמונת ישראל המעוגנים בתנ"ך.

נפתח ברשותך במעמדו הציבורי של המקרא כאן ועכשיו, במדינת ישראל של תחילת 2009. לאחרונה התפרסמו כמה ספרים בולטים המוקדשים לסיפורי התנ"ך ולגיבוריו, פרי עטם של יוצרים שאינם מזהים עם הציבור הדתי. די אם נזכיר את "דבש אריות" של דויד גרוסמן, "הגיבורים שלי" של יאיר לפיד, "ראשית" של מאיר שלו ו"מלכים ג'" של יוכי ברנדס. מה דעתך על התופעה?

"לצערי לא הספקתי לעיין ברוב הספרים הללו, ועם זאת אנסה להשיב על שאלתך באופן עקרוני: כידוע, במסורת היהודית ניתנת לגיטימציה ללמוד את כתבי הקודש בארבע דרכים - פשט, רמז, דרש וסוד (פרד"ס). חוקר תנ"ך הוא קודם כל איש הפשט, אבל גם הוא יודע כי 'שבעים פנים לתורה' וכי למדרש יש אחיזה והשפעה גדולות יותר מלפשט. ואכן כשם שלדרשנים בכל דור מותר להתעלם מן הפשט ולדובב את הכתובים כדי למצוא בהם מענה על שאלות השעה, הוא הדין באשר ליוצרים דתיים וחילוניים בני זמננו.

"למעשה, ניתן לקבוע שחלק ניכר מן השירה העברית החדשה ומן הספרות העברית החדשה הוא מעין מדרשים חילוניים על נושאים מקראיים הרלוונטיים למחבר ולקוראיו. זוהי מסורת ארוכה ומושרשת בעם היהודי, והיינו שוגים מאוד אילו אמרנו שאינה לגיטימית. המדרש אינו נמדד בנאמנותו לטקסט המקראי, אלא בתוקפו המוסרי והרוחני וביופיו הספרותי, ועל כן מותר גם למחבר המודרני הכותב על נושא תנ"כי לעקור את הכתובים ממשמעם. השאלה הקובעת היא אם היצירה שבה מדובר היא בעלת משקל. לעתים יצירות אלה הן בבחינת מעשי משובה פסולים ומגלות זילות כלפי הכתוב בתנ"ך. מכל מקום, יצירה חילונית העוסקת במקרא טובה לאין שיעור מיחס מנוכר ואדיש כלפיו."

לפני כמה חודשים התבשרנו על יזמתו של המחנך הוותיק אברהם אהוביה מנצר סרני לתרגם את התנ"ך לעברית פשוטה ויום-יומית כדי להקל את הבנת המקרא. האם כבר הספקת לקנות את הספר החדש "תנ"ך רם"?

(צוחק) "הראשון שעשה כן היה, כמדומני, פרופ' יוסף קלוזנר, שהוציא לאור את ספר עמוס בעברית חדשה. במקום 'והטיפו ההרים עסיס' הוא כתב 'מזן ההרים ייזל מיץ פירות...'. או משהו דומה לכך. הניסיון הזה הביא עליו קיתונות של לעג מפני שהכול הבינו שהתנ"ך ללא השפה התנ"כית הוא טקסט מסורס. אנשים שבקיאים בספרות גבוהה בכל לשון יודעים שאסור לפגוע את הקסם של המילים והשפה מלאות ההשראה. גם זה עניין של מוטיבציה - כאשר אוהבים את התנ"ך, מוכנים ללמוד את הלשון הארכאית ואפילו כתב רש"י. לעומת זאת, כשהמוטיבציה חסרה - כל אלה נראים מכשולים בלתי עבירים".

ההיסטוריונית פרופ' אניטה שפירא טוענת בספרה "התנ"ך והזהות הישראלית" כי מלחמת ששת הימים היא בבחינת קו פרשת מים. לדבריה, מאז 1967 הלאומנות הדתית ניכסה לעצמה את המקרא, וגורם זה לצד הוראת התנ"ך כטקסט דתי בבתי הספר ותום עידן האידיאולוגיות פגע פגיעה אנושה במקומו של התנ"ך בזהות הישראלית. אתה מסכים עם קביעתה?

"באופן אישי אני מתנגד לניסיונם של אנשים חילונים להשתמש במעשיהם של אנשים דתיים כאליכזר להתנכרותם ליהדות. אינני חושב שאיש חילוני רשאי לטעון כי מאחר שדתיים רבים מעניקים לתנ"ך פירוש לאומני-כוחני, הרי התנ"ך עצמו מאוס בעיניו. התנ"ך שייך לכולם, ואם לא מוצא חן בעיניך הפירוש שנותנים לו חוגים מסוימים, עליך לטרוח ולמצוא פירוש העולה בקנה אחד עם השקפת עולמך. אני תולה את ירידת מעמדו של המקרא בשינויים העמוקים שחלו בחברה הישראלית מאז קום המדינה. לדעתי, אימוץ נלהב של פסוקים בעלי אופי כוחני-לאומני, כגון 'ויבואו [שמעון ולוין] על העיר בטח ויהרגו כל זכר' (בראשית ל"ד, כ"ה) או 'רק מערי העמים האלה אשר ה' אלוהיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה' (דברים כ', ט"ז), שבאמת מקוממים אם מיישמים אותם כפשוטם בימינו אלה, הוא גורם שולי לעניין זה.

"לאחר רצח רבין הוזמנתי לשאת דברים לפני קצינים בכירים בעוצבה מסוימת. בתום הרצאתי קם קצין ואמר בכאב: 'אם הדתיים והחרדים יהיו רוב במדינה - אני יורד מן הארץ'. התנפלתי עליו ואמרתי לו: 'הם מסוגלים לחיות במדינה חילונית ואתה לא מסוגל לחיות במדינה דתית? תפקידך הוא להילחם על כך שהמדינה שלך תתנהל על פי אמונתך. אבל אם היא לא תתנהל על פי השקפותיך, תפקיר אותה?' יש הקבלה בין אהבת הארץ והמדינה ובין אהבת התנ"ך - שתיהן חייבות להיות בלתי מותנות בנוחיות השקפתית וערכית".

קזואיסטיים" ו"חוקים אפודיקטיים" משניא את התנ"ך על התלמיד הישראלי הממוצע.

"אני ער לביקורת הקולנית על כך שבבחינות הבגרות נדרשים לבאר מונחים טכניים בחקר המקרא. לעניות דעתי, ביקורת זו בטעות יסודה. הילדים הרי מוכנים ללמוד מונחים לועזיים קשים הקשורים לספורט ולמחשבים. כשיש מוטיבציה מוכנים ללמוד הכול. המשבר הגדול של הוראת התנ"ך בבתי הספר, בעיקר בבתי הספר החילוניים, נובע מהעדר מוטיבציה ומרמת המורים, משום שרק מורה מוכשר מאוד יכול ליצור לגיטימציה ללימוד התנ"ך. כשהתנ"ך נחשב לספר חשוב בציבור הרחב, גם מורה גרוע היה יכול ללמדו, כי הילדים ידעו שמי שאינו יודע מהו 'סיר הבשר' ומהו חזון השלום של ישעיהו נחשב לבור. כיום, בהעדר גיבוי מן הבית ומן הסביבה, על המורה להיות משכמו ומעלה כדי להאהיב את הספר המופלא הזה על התלמידים".

אסור לפגוע את קסם המילים הארכאיות

בעבר נהגו המורים לדרוש מן התלמידים ללמוד בעל פה קטעים שלמים מן התנ"ך. חובת השינון הזאת מקובלת עליך?

"בכיתתי שבבית הספר בירושלים החל כל שיעור בדקות משעממות עד מוות שבהן בחן המורה אם כל אחד מ-25 התלמידים שינן כראוי את הפסוקים מספר הושע, שלשונם ותוכנם היו נשגבים מבינתנו. אני מודה שבזמנו שנאנו זאת, אך כיום אני רוחש תודה עמוקה לאותו מורה, שבזכותו טבועים הפסוקים בתת הכרה שלי ומזינים את רוחי, את נפשי ואת עבודתי. הגיע הזמן לשוב לשינון מבוקר ומוגבל, וחשוב לעשות זאת בגיל המתאים, שכן ילדים קטנים אוהבים מאוד ללמוד בעל פה".

"אימצנו גישה פתוחה - שותפות של מחפשים". צילום: דינה גונה

"אימוץ פרימיטיבי של מות שמשון עם אויביו הוא דבר מפחיד ביותר"

האומנם גם אתה התפעמת, כמו כולם, מן החיבור למרחבי התנ"ך הקדום בעקבות מלחמת ששת הימים? "השיבה למחוזות ארץ ישראל התנ"כית, שהיינו מנועים מלדרוך בהם עד 1967, עוררה בכולנו התפעמות אדירה. ראשית, מפני שבחברון, בבית אל ובשכם התרחשו המאורעות הגדולים של ההיסטוריה המקראית ולא דווקא בשפלת החוף. שנית, מפני שהפלחים והבדואים לא פיתחו את שטחי המרעה והחקלאות כמונו, ולכן נותר בהם ניחוח חזק של קדמות מקראית. אך השמחה הגדולה הזאת הייתה כרוכה בכאב גדול בקרבי ובקרב אנשים כמוני. הניצחון במלחמת ששת הימים הטיל אותנו לתוך קונפליקט טרגי, שבו אין מנוס מבחירה בין שני ערכים חיוביים: הנאמנות לשלמות הארץ מכאן והנאמנות לצדק ולדמוקרטיה מכאן. לפי אמונתי, העיקרון המוסרי הבסיסי 'מה ששנוא עליך לא תעשה לחברך' אינו מתיר לעם שזכה להגדרה לאומית עצמית לשלול זכות בסיסית זאת מעם אחר."

האם תוכל לחדד מהו בעיניך הגורם העיקרי לירידת קרנו של התנ"ך בהווה?

"התנ"ך, כפי שכבר טענתי, היה חשוב לא רק מכיוון שהתנועה הציונית הייתה זקוקה לספרות לאומית מן המעלה הראשונה שתמלא תפקיד דומה לזה של כתבי שייקספיר בכריטניה או של יצירותיו של גתה בגרמניה, אלא גם מפני שתחיית המקרא נתפשה כחלק אינטגרלי מתחיית השפה, הארץ והאומה. השיבה לתנ"ך גם אפשרה יצירת יהדות חדשה-ישנה שאינה רכנית. הציונות החילונית חיפשה קשר אמיץ ליהדות תוך שלילת המחויבות להלכה, ולכן אימצה אל לבה את ספר הספרים. הציונות כתנועת תחייה לאומית שאפה לחידוש ימינו כקדם, וההווה אכן תאם בצורה מופלאה את העבר המפואר: היציאה מן הגלות הייתה חזרה על יציאת מצרים, מצוקות ההיקלטות בארץ כמוהן כקשיי ההליכה במדבר, היישוב חסר הכלים הממלכתיים כמוהו כתקופת השופטים, והקמת המדינה כמוה כנינון המלוכה. היה זה נס של ממש שההיסטוריה היהודית החדשה פסעה בנתיבי ההיסטוריה המקראית. אלא שבשלב מסוים - וכאן מדובר בתהליך הדרגתי - נס זה חדל להפעים את הלבבות. ילדים חילונים כבר אינם חשים שאם לא ידעו מי אמר למי 'שלח את עמי', או אם לא יבינו מתי אומרים 'אל יתהלל חוגר כמפתח' ייחשבו לבורים. בניגוד לכך בחברה הדתית בדרך כלל מפנים הילד מגיל צעיר שאם לא ידע מהי פרשת השבוע הוא ייחשב לעם הארץ. אני מקווה שמספרם הניכר של רבי מכר העוסקים בנושאים מקראיים אכן מבשר על מגמה של התעניינות מחודשת בתנ"ך בקרב הציבור החילוני."

ומה לגבי עצם טענתה של פרופ' שפירא כי בעשורים האחרונים מעדיפים חוגים מסוימים את פירושי התנ"ך הלאומניים והלוחמניים?
"אנחנו חיים בארץ התנ"ך. כשמחבלים יוצאים מרצועת עזה,

אפשר להבין שצעירים רבים יזהו אותם באופן אינסטינקטיבי עם הפלשתים הקדמונים. הצעד הבא הוא לשיר בחתונות, בעקבות פיגועים רצחניים, את תפילת הנקם של שמשון במנגינה חסידית: 'זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הוזה האלוהים, ואנקמה נקם-אחת משתי עיני מפלשתים' (שופטים ט"ז, כ"ח). במצב עניינים כזה מוטלת על כל מורה, ובכלל זה המרצה באוניברסיטה, החובה לגבש עמדה ערכית באשר לנקמנות הקולקטיבית של שמשון, האומר שאלפי עיניים פלשתיות אינן שקולות לשתי עיניו.

"אימוץ פרימיטיבי של מות שמשון עם אויביו הוא בעיניי דבר מפחיד ביותר. כאשר אדם חילוני מוסרי שומע על השירה והריקודים האלה הוא יכול להגיע למסקנות עגומות מאוד. כמובן, גם אני מזועזע מכישלונם של מחנכים דתיים בייצור חיץ של ברזל בין הנקמנות הנואשת של שמשון באלפי הפלשתים ובין המציאות הישראלית המדממת, בייחוד לנוכח הסתייגותם החד משמעית של חז"ל מדמותו של שמשון ('שמשון הלך אחרי עיניו ולקה בעיניו'). גם על פי הפשט הספרותי מתואר שמשון כשופט שלחם את מלחמותיו האישיות ולא מילא את ייעודו הלאומי. מה שאינו לגיטימי בעיניי הוא שאיש חילוני ישאף להמיר את התנ"ך בספרות הומניסטית-קוסמופוליטית במקום ליצור לעצמו זהות יהודית הומניסטית-מוסרית, שכן אז הוא עתיד לעמוד לפני שוקת שבורה של חוסר זהות."

"הפונדמנטליזם יוצר אשליה של קביעות ונצחיות"

אתה מסתייג מאימוץ פשטני של חלקי הלוחמניים-לאומניים של המקרא, אבל אפשר להשיב לך כי "מעשי אבות - סימן לבנים", וכשם שאבות אבותינו נאלצו לפעול בכוח הזרוע כדי לשמר את אחיזתם בארץ כך גם עלינו לעשות. יתרה מזאת, גם על הקב"ה בכבודו ובעצמו נאמר "ה' איש מלחמה".

"מהו פונדמנטליזם דתי? כשמאמינים שלכתובים יש רק פירוש אחד ויחיד, ושהפירוש הקדמון מחייב בכל מצב כאשר הוא נצחי. על פי גישה זו, אם כתוב בתורה 'עין תחת עין' פירושו של דבר שיש לעקור את עינו של הפוגע, ממש כפי שהיום כורתים את ידיהם של גנבים בסעודיה. אנחנו, לעומת זאת, מאמינים בעיקרון של התורה שבעל פה, שלפיו התורה מתחדשת כל הזמן על ידי פרשנות אותנטית של מורי ההלכה. כמו שחז"ל פירשו: 'עין תחת עין - ממון', גם אנו צריכים לשאול את עצמנו באחריות וביושר לגבי כל סוגיה - לאומית, פוליטית, מוסרית, משפטית, חברתית (למשל, מעמד האישה) - מהו הפירוש האמתי של פסוקי התורה בימינו."

אם התורה שבעל פה היא שקובעת ואפשר לעקור את פשט הכתובים - הרי אין לכך גבול. יש לך נוסחה שלפיה אפשר לדעת מתי עלינו לקבל את דברי המקרא כפשוטם ומתי לא?
"עליי לומר בצער כי על שאלה זו אין מענה פשוט, כמו על כל השאלות הגדולות. הכול תלוי באיזון שבין מחויבות אמתית לקדושתה ולאמתותה של התורה ובין הכרה בצורך למצוא לה

פירושים התואמים את צורכי השעה הדוחקים. ידועה טענתם של החרדים כי מבחינה עקרונית הציונות הדתית כמוה כרפורמה, שכן אין לחדשנותה גבול. למען האמת, כל דתי אותנטי יודע שיש ויש גבולות, הנקבעים על ידי התבונה, האחריות וחוש המידה הנטוע עמוק בלבנו.

"לדוגמה, בכל הנוגע למהפכה בתחום לימוד התורה של נשים - הן עצמן שמות את הגבול, ומי שמפחד מתהליך מבורך זה כמו מן הרפורמה הוא ממשיך דרכם של מתנגדי שרה שנירר, מייסדת מוסדות בית יעקב. דת חיה מצליחה לצרף המשכיות והשתנות. "ההכרה בלגיטימיות של הפרשנות המתחדשת מנוגדת לפונדמנטליזם, אשר הקסם שלו טמון בכך שהוא יוצר אשליה של קביעות ונצחיות. בתחום ההלכה קיימים מנגנונים הקובעים מהי הפרשנות הלגיטימית - הכרעות בתי דין, פסיקה של רבנים מוסמכים וכו'. בתחום ההשקפה - וזהו אחד ההבדלים הגדולים בין הציונות הדתית הקלאסית ובין הציבור החרדי - האינסטנציה הגבוהה ביותר היא בסופו של דבר המצפון האישי והקולקטיבי. אין לפחד מכך, מפני שהמצפון איננו גורם אנרכיסטי פורק עול. נהפוך הוא, פעמים רבות הוא מביא לידי קבלת עול ולהחלת המחויבות הדתית על תחומים חדשים. אדם המגיע לישראל ממדינה טוטליטרית יכול להתרשם שדמוקרטיה היא אנרכיה, משום שעדיין אינו מסוגל לראות כי לדמוקרטיה יש מנגנונים פנימיים משוכללים של ריסון עצמי ורתיעה מפריקת עול וכי משטרים דמוקרטיים הם יציבים וחזקים לאין ערוך ממשטרים דיקטטוריים. וכך גם כאן: הפחד מפרשנות חדשה התואמת את צורכי הדור ואת תנאי השעה הוא תופעה הגיונית, אולם כל מי שהתנסה בכך יודע כי עדיף שלא לדכא מחלוקות וריבוי דעות, אלא לתת לכך מקום ולגיטימציה מתוך ביטחון שבסופו של התהליך תיווצר פרשנות מקובלת ומוסכמת."

"מעשה בת יפתח הוא סיפור של עקידה מהופכת"

הביולוג הבריטי הנודע ריצ'רד דוקינס טוען בין היתר בספרו החדש ומעורר המחלוקת - "יש אלוהים? האשליה הגדולה של הדת" - שאנו, החיים בעידן המודרני, איננו שואבים את המוסר שלנו מכתבי הקודש, המלאים מעשי קנאות ואכזריות. את עקידת יצחק, למשל, הוא מגדיר כ"סיפור מביש, שהוא בה בעת דוגמה להתעללות בילד, מקרה של תוקפנות אלימה בשתי מערכות יחסים של כוחות בלתי שווים, וכן השימוש המתועד הראשון בהיסטוריה בהגנה נוסח משפטי נירנברג: 'רק צייתי לפקודה!'"

"לא קראתי את הספר ועליי להדגיש כי בעבורי עקידת יצחק היא הסיפור החשוב ביותר בתורה בצד עשרת הדיברות. השאלה היא אם מתבוננים במעשה העקידה מתוכו או מחוצה לו. כשמסתכלים מבחוץ אפשר לטעון כי מדובר באב שגרם לילדו טראומה פסיכולוגית חשוכת מרפא, אך אם מתבוננים מבפנים ניכר שאדם דתי נדרש להכריע בשאלה הרת גורל: מהו בסופו של דבר הערך העליון: האם התבונה (הרציו), המוסר או דבר האל? בתשובה על

שאלה זו יש הבדל גדול בין עמדה הומניסטית, הרואה בהתנהגות הומנית ערך עליון, ובין עמדה דתית, המכירה בדבר האלוהים כערך עליון.

"בעקידת יצחק נענה אברהם לציווי האלוהי המקומם, האבסורדי והסותר עצמו לכאורה - שהרי קודם לכן הובטח לו במפורש 'כי ביצחק ייקרא לך זרע' - מתוך הרכנת ראש לפני דבר האל, שהוא ראה בו ערך עליון. אולם בהמשך הסיפור, בשעה שהאב הושיט את ידו לשחוט את בנו, נשמע קול מן השמים שאסר עליו לעשות זאת. אז התברר שבניגוד לחלקו הראשון של הסיפור, יש התאמה בין עליונות דבר האל למצפוניות האדם. אסור לטשטש את המפנה הזה. צירוף שני החלקים של סיפור העקידה הוא האמת: אנו מכפיפים את ראשנו לפני האל, ולמזלנו הגדול הוא אומר לנו שהוא שונא קרבנות ילדים. הדיאלקטיקה הזו שבין עליונות ה' ובין התוקף של המצפון והמוסר האנושיים היא סוד נצחיותה של האמת המקראית."

ובכל זאת יש משהו מקומם מאוד בסיפור העקידה. הרי אברהם היה יכול להיות מצווה בפשטות שלא להקריב קרבן אדם. "בהקשר זה מועילה לנו מאוד הגישה המחקרית של המקרא, החושפת את ההקשר ההיסטורי הרחב של תקופת התנ"ך. גם מבחינה דתית חשוב להבין שהתורה בת 3,000 השנים לא רק כתובה כלשון בני אדם, אלא כלשון בני אדם של אותם הימים. בימי אברהם אבינו רווח מנהג הקרבת הילדים כארץ כנען ובאגן הים התיכון כולו, ואברהם חי בסביבה שבה מסירות הנפש העליונה היא שאדם מקריב את זרעו. אברהם יכול היה לטעות ולחשוב שדתייתו נופלת מזו של שכניו. משום כך הוא הועמד בניסיון המתאים לאותן נסיבות, והוא הוכיח לא רק לבורא, אלא גם לעצמו, כי אינו נופל באמונתו מכל שכניו, וכי ההבדל בינו וביניהם הוא שאלוהיו שונה לחלוטין מאלוהיהם, משום שהוא אוסר לשלוח יד בנפשו של ילד לצרכים פולחניים."

ומה בדבר סיפור בת יפתח? הלוא בספר שופטים מסופר על יפתח הגלעדי, שלפני צאתו למלחמה בבני עמון נדר שהאיש אשר יקבל את פניו בשוכו לביתו מן המערכה יוקרב לה'. לאחר ניצחונו יצאה לקראתו בתו היחידה בתופים ובמחולות, וכעבור חודשיים הוא קיים את נדרו.

"מעשה בת יפתח הוא סיפור של עקידה מהופכת. יפתח הוא מנהיג צבאי לא סימפטי, המתגייס להנהגת העם לא מתוך הכרה אמיתית במצוקתו אלא למען תועלתו האישית, וברגע של חולשה הוא נודר שיעניק את תהילת המלחמה לאל שיעזור לו לנצח את אויביו. מי נתן לו את הרשות להקריב בני אדם? הן לפי הפשט הספרותי והן לפי חז"ל יפתח הוא דמות שלילית. ספר שופטים אינו מסתיר מאתנו כי לאנשים שהושיעו את ישראל היו חולשות גדולות. רוב הפרשנים מכחישים שיפתח אכן הקריב את בתו, משום שאינם יכולים להעלות על דעתם ששופט בישראל הקריב קרבן אדם. אך לפי הפשט יפתח לא רק הקריב את בתו, אלא אף

הפשיסטיות והקומוניסטיות, ברור לנו לאיזה שפל עלול להוביל חוסר הסובלנות בעידן המודרני. לפיכך חשוב מאוד לאתר בדת ישראל לדורותיה תפישות של סובלנות ולעשות אותן יסוד מוסד של חינוכנו. זוהי אכן דרך חיים תובענית, והיא קשה במיוחד לדבקים בערכים מוחלטים, אבל היא נהדרת בהשוואה לתוצאות הנוראות של חוסר סובלנות".

ברשותך אתייחס לעוד ספר רב השפעה - "היעלמות האל", שכתב פרופ' ריצ'רד אליוט פרידמן מאוניברסיטת קליפורניה בסן דייגו. פרופ' פרידמן מפנה את תשומת לבנו לעובדה מעניינת - בראשית ימי התנ"ך אלוהים מתערב באורח פעיל בחיי בני אנוש, מדבר אליהם ומסייע בידם, אולם ככל שחולף הזמן הוא "מסתתר" והולך, ומניח לבני האדם לקבל אחריות על מעשיהם ועל גורלם. מדוע זה קורה?

"עיקרון יסודי ביהדות הוא הבחירה החופשית. לכל אדם יש הכוח והיכולת לחטוא, והחירות הזאת מצמצמת בהכרח את ההתערבות האלוהית. לפי דברי חז"ל, חופש הבחירה שניתן לקין בראשית ימיה של האנושות אפשר לו לרצוח את הבל אחיו. רק לאחר מעשה באה לידי ביטוי הנוכחות האלוהית המעניינת: 'קול דמי אחיך צועקים אליי מן האדמה'. אנחנו גאים מאוד בחופש בחירה זה. איננו רוצים בדתיות דטרמיניסטית שבה אנו מתפקדים כבובות בתיאטרון בובות.

"נכון הדבר שהנוכחות האלוהית במצרים ובמדבר סיני גדולה מן הנוכחות האלוהית בארץ ישראל. בקריעת ים סוף נאמר 'ה' יילחם לכם ואתם תחרישון', ואילו במלחמת עמלק מתקיים כבר שיתוף פעולה בין ידיו של משה ובין חרבו של יהושע. הדת בילדותה זקוקה לנסיים גלויים, ובהתבגרותה היא אמורה להסתפק בנסיים נסתרים. זהו תהליך הגיוני ומתבקש, ממש כפי שהורים מוליכים את ילדם צעד-צעד, ועם התבגרותו הם מאפשרים לו להיות אישיות עצמאית ורק נשארים ברקע. אם לטוב אם למוטב נגזר עלינו לרבוך באלוהים נסתר השוכן בערפל".

המתח שבין האמונה ובין קבלת תוצאותיו המוכחות של המחקר המדעי

מהי עמדתך בנוגע לשאלה אם העם היהודי הוא עם סגולה? "אני מאמין בלב שלם שאנו העם הנבחר, ואפילו בן-גוריון, שלא האמין בבוחר, אמר שהוא מאמין בעם סגולה. כדי להישמר משוביניזם לאומני-דתי חשוב מאוד להדגיש שהבחירה האלוהית מתבטאת בחובות יתר ולא בזכויות יתר. בסוף שירותי במילואים הועברתי לחיל החינוך והרביתי לשוחח עם החיילים על רעיון הבחירה. נהגתי לרשום על הלוח שני מספרים: 7 ו-613, והסברתי שאת כלל האנושות מחייבות שבע מצוות בני נח, ואילו את עם ישראל - תרי"ג מצוות. השוויית זאת ליחידה צבאית מוכתרת שאינה זוכה לתנאי שירות טובים יותר, אלא מוטלות עליה משימות קשות יותר. ואכן ההיסטוריה שלנו מעידה שלא פונקנו על ידי הקב"ה ושהיה לנו קשה מאוד להיות העם הנבחר.

האשים אותה באסון שכביכול הביאה עליו: 'ואת היית בעוכריי' (שופטים י"א, ל"ה). ההבדל בין שני הסיפורים הוא שבפרשת העקידה האל ציווה ואף ביטל את הצו, ואילו בסיפור בת יפתח האל לא ציווה דבר ועל כן לא הושיע את יפתח מחטאו, כפי שאינו מציל אותנו מחטאותינו".

כל אוניברסיטה, ובייחוד אוניברסיטת בר-אילן, נדרשת לפתיחות לערכים מנוגדים

נחזור לאברהם אבינו. אתה מכנה את מורשתו לצאצאי "ברכת הניגודים".

"נכון. אברהם איננו אבי האנושות, אלא אבי האומה היהודית, ובניגוד לאדם וחיה לא נברא בידי הבורא כי אם נבחר על ידיו. אברהם אינו מעוצב בתורה כדמות אידיאלית, אלא כדמות ריאלית. הוא קונה את הישגיו המוסריים והאמוניים תוך מאבק קשה בחולשותיו. וכך, מכוח רוחב דעתו ועצמתו המוסרית-דתית, עולה בידו לצרף ניגודים שונים הנראים סותרים זה את זה.

"כך, לדוגמה, קיים ניגוד - במונחי השפה הפוליטית שלנו - בין 'אהבת הארץ' מכאן ו'רדיפת שלום' מכאן. אברהם מכונן את אחיותנו בארץ כנען, שלאורכה ולרוחבה הוא מתהלך, ועם זאת הוא מציע לבן אחיו לוט הנלווה אליו מעין פשרה טריטוריאלית. ניגוד אחר הוא בין ביקורתיות נוקבת כלפי שמיא ובין קבלת דין עיוורת. אברהם תובע דין צדק לסדום ועמורה - 'השופט כל הארץ לא יעשה משפט?' - ומנגד מצייט בשתיקה גמורה לצו המורה לו לעקוד את בנו על המזבח.

"אני סבור שהמורשת העיקרית של אברהם לבניו היא ברכת הניגודים - יכולתו המופלאה לצרף כוחות נפש קוטביים וערכים מנוגדים לשלמות דיאלקטית התואמת הן את מורכבות הקיום האנושי והן את התביעה המקראית להתגבר על הניגודים ולחשל מהם תורת חיים דתית-מוסרית. הרב יהודה עמיטל אמר פעם שהחינוך הציוני-דתי נכשל במשימה לחנך לחשיבה מורכבת. מה שהחמיצו בתיכון ובתנועת הנוער יש להשלים באוניברסיטה. כל אוניברסיטה, ובייחוד אוניברסיטת בר-אילן, נדרשת להקנות לסטודנטים שלה גישה של פתיחות לערכים מנוגדים ויכולת חשיבה דיאלקטית".

מדוע, לדעתך, אין לסובלנות שורשים עמוקים במקרא? "דיברנו קודם לכן על הצורך בגישה היסטורית כלפי המקרא, ומנקודת ראות היסטורית ברור שהדמוקרטיה האתונאית וכל שכן הדמוקרטיה המודרנית הן תופעות מאוחרות למדי בתולדות האנושות. אי אפשר לצפות שהמקרא, שהוא סמכותי מאוד, יהיה בד בבד גם דמוקרטי. אמנם יש בו יסודות דמוקרטיים כמו הפרדת הרשויות, הכפפת המלך לחוק, האל כורת את בריתו עם כל העם ולא רק עם המנהיגות, הפומביות של מתן התורה וחובת לימודה הכללית, אולם לנוכח שחיטתם של 450 נביאי הבעל על ידי אליהו יש להודות שתקופת המקרא לא הייתה עידן של סובלנות. אך עתה, לאחר שהתנסו במוראותיהן של הרודניות

משום שמצד אחד אי לימוד הוא ביטוי של חולשה, ומצד אחר כך נמנענו מפגיעה באמונה או בחשיבה המדעית. עם זאת, חשפנו את תלמידינו לחקירה מדעית של ספרי הנביאים והכתובים - מיהושע עד דברי הימים - ברמה הגבוהה ביותר, תוך דיון מעמיק. בחרנו שלא לנקוט גישה דוגמטית, המקדימה תשובה לחקירה, ואימצנו גישה פתוחה שקראתי לה 'שותפות של מחפשים'. על פי גישה זו, יכול כל מרצה להציע לתלמידיו את דרכו שלו לפתרון הבעיה. אני מאמין שהפלורליזם הזה אפשר לכל אחד מתלמידנו לבור את דרכו האישית תוך גילוי רוחב דעת ויושר אינטלקטואלי."

איך אתה מתייחס לסתירות שבין הטקסט המקראי לממצא הארכיאולוגי?

"כמו בכל תחום מדעי, גם בארכיאולוגיה יש להבחין בין עובדות לפרשנות. ארכיאולוג חילוני יכול להגיע למסקנות מרחיקות לכת מהעדר ממצאים, כגון העדר כל עדות חומרית או טקסטואלית לשעבוד בני ישראל במצרים ולנס יציאת מצרים. אני מודה כי זו אכן תופעה מטרידה שבכל הספרות המצרית הקדומה אין זכר ליוסף או למשה ואף לא למאורע הכמעט קוסמי של עשר המכות. כאשר אלה הם הנתונים העובדתיים, אפשר לנסות להסביר את החסר ואפשר לנסות לחגוג אותו וזוהי מחלוקת לגיטימית.

"פתרון אחד הוא מטפוריזציה של הכתובים, שהיא כלי מדרשי מובהק. בדרך זו הלך אחד העם במאמרו 'משה', שבו הוא טען כי אין זה משנה אם משה היה דמות היסטורית או דמות ספרותית, העיקר הוא המורשת המגולמת באישיותו. ברם אין להשתמש באמצעי זה לעתים קרובות מדי, שכן לאמת העובדתית יש כוח שכנוע ייחודי בהשוואה לאמת אמנותית. הממשות של משה רבנו היא ערך חשוב מאוד בעבורנו, שכן ההבדל שבין דמות היסטורית ממשית לדמות ספרותית דומה להבדל שבין אהבה אפלטונית לאהבת אישה בשר ודם. על כן נראה לי שכל עוד ההיסטוריות של המקרא אינה נסתרת על ידי עובדות בדוקות או רשאים לדבוק בה, תוך שמירה קפדנית על יושר אינטלקטואלי. רק אם ההיסטוריות הזאת תעורר, יש לנו מעין 'רשת ביטחון' של מטפוריזציה לגיטימית."

המשכיל האמתי מגולם בדמותם של אבן עזרא ויתר חכמי ספרד

לא נוכל לסיים את הריאיון בלי לעסוק בספרך החדש "יסוד מורא וסוד תורה" לר' אברהם אבן עזרא. במה ייחודו של הספר? "כשר" אברהם אבן עזרא (1089-1164) הגיע לאנגליה באחרית ימיו, הוא כתב את ספר הזקונים החשוב הזה על תרי"ג מצוות. יחד עם חברי המנוח, ד"ר יוסף כהן ז"ל, זכיתי לפרסם את הספר לפני חמש שנים במהדורה מדעית מבוארת. התבססנו על כתב היד הטוב ביותר שבנמצא והוספנו מנגנון של חילופי גרסאות ופירוש נרחב של דבריו החידתיים והסתומים של אבן עזרא.

"שאלה מתבקשת היא כיצד אנו מתמודדים עם החובות שנתפשות כיום כבלתי לגיטימיות בעליל, כמו השמדת שבעת עמי כנען ומחית כל זכר לעמלק. אני חושב שההלכה מתווה לנו את הדרך באמצעות הקביעה ש'בא סנחריב ובלבל את האומות', שממנה משתמע בבירור שאלו הן מצוות אד הוק הנוגעות רק לשבעת העממים ועמלק ואי אפשר להחילן על עמים בני זמננו. זהו תהליך ברור של ייחוד המצוות הללו לשעתן וביטול תוקפן לגבינו כיום. כך חילצה אותנו הפרשנות המוסמכת של התורה שבעל פה ממצוות השמדת עם שבתורה שבכתב."

במשך עשרות שנים אתה נחשב לאחד מעמודי התווך של המחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בר-אילן. מהי גישתה של המחלקה לגבי נושאים כמו ביקורת המקרא ותגליות המדע המודרני?

"במשך כל שנותיה התמודדה המחלקה לתנ"ך עם המתח שבין המחויבות לאמונה ולמסורת ובין קבלת התוצאות המוכחות של המחקר המדעי. אוניברסיטה כמוסד מדעי מושתתת על חשיבה רציונלית, מסקנתית ומבוקרת, שהנחת היסוד שלה היא שהמוח האנושי הוא כלי יקר מאין כמותו, וכאשר הוא פועל על פי מתודות בדוקות הוא יכול לגלות תגליות אמיתיות. הנחה זו תקפה לא רק בנוגע למדעי הטבע, אלא בנוגע לכל מקצוע הנלמד באקדמיה. אם יש באוניברסיטה מחלקה לתנ"ך, אין זאת אלא משום שאנו בטוחים שהכלים השכליים אכן מועילים להבנת המקרא. לפיכך אנו חייבים ללמוד וללמד היסטוריה מקראית, פילולוגיה מקראית, בוטניקה מקראית וכל מקצוע הנותן בידינו מידע מהימן הדרוש להבנת הטקסט המקראי. לאור זאת מובן כי אנו מחויבים לחופש האקדמי, השולל כל הגבלה של החקירה וכל מניעה של אינפורמציה.

"אמנם יש לנו בעיה אמיתית כאשר החופש הזה מתנגש באמונתנו בדבר קדושת המקרא ואמתותו. מלכתחילה היה ברור לנו שאוניברסיטה דתית ראויה לשמה חייבת להיות קודם כול אוניברסיטה של ממש. מי מוכן להתאשפז בבית חולים דתי, אשר לרופאיו אין הרמה המקצועית הגבוהה ביותר? אך כיצד מיישבים בין תביעת המדע לחופש חקירה ובין תביעת הדת לנאמנות? אין על כך תשובה פשוטה, ונראה לי שגם כאן המענה הנכון הוא דיאלקטי. בכל מקום שמתגלה התנגשות בין אמונה דתית למסקנה מדעית עלינו לרדת לשורש ההתנגשות הזו ולגדור במדויק את תחומה. כאשר אין מנוס מכך, ניתן להציע פרשנות חדשה של האמונה הדתית בדרך שהתווה הרמב"ם ב'מורה נבוכים' (ב', כ"ה) לגבי הסתירה שבין דברי התורה על בריאת העולם ובין טענת המדע האריסטוטלי בעניין קדמותו.

"עלי להודות שלא התמודדנו עם בעיה זו עד תומה והעדפנו להימנע מחקירה מדעית של חמשת חומשי התורה. התחלנו את החקירה בספר יהושע. כשהייתי ראש מחלקה תמכתי בפתרון זה ולא התביישתי לקרוא לו 'הפשרה המכוערת',

על כל פנים, ברור שבניגוד לנצרות הנחלשת ובדומה לאסלאם המתחזק, מעמדה של דת ישראל בתוך הציבור היהודי מתעצם והולך. כאשר אני משווה את המצב למה שהיה בשנות נעוריי, אני מתפעם מן ההתרחבות המרשימה של לימוד התורה ושמירת מצוותיה. עם זאת, אני חש בכירור בסכנות הרוחניות והמוסריות הכרוכות בהתעצמות זאת: הסתגרות אינטרסנטית, הן בתחום הפוליטי-מפלגתי והן במישור הלאומי, הגוברת לא אחת על הערכים הדתיים הראשונים - אהבת האדם, מוסריות בסיסית ודרך ארץ קדמה לתורה. אני סבור שעל אקדמאים דתיים, שאמונים על חשיבה מורכבת ודיאלקטית, מוזנים על ידי מערכות ערכים שונות ונהנים מחופש התבטאות, מוטלת החובה להיות 'כלבי השמירה' של ערכים שמוזנחים, ואפילו נרמסים, בחברה הישראלית.

"אני מאמין שקיומה ושגשוגה של מדינת ישראל מותנים בכך שהיא תהיה באמת ובתמים מדינה יהודית ודמוקרטית. לשם כך חייבים הדתיים להיות יותר דמוקרטים והחילונים - יותר יהודים. זו נוסחת הפלא שאני דבק בה בלב שלם. לא זו בלבד ששני חלקי העם מוכרחים לחיות יחד, אלא הם ממש זקוקים זה לזה. רצח רבין הוא פרי הבאושים של פונדמנטליזם אלים בשולי המחנה הציוני-דתי, וכמעט כולנו יודעים שהאש הזרה הזאת לא דעכה מאז, והיא עלולה להביא חלילה לידי תבערה גדולה. הקנאות הביאה עלינו אסון בימי הבית השני, וכל אחד מאתנו חייב לעשות כל שביכולתו כדי למנוע את התגברותה בקרבנו בזמן הזה."

הספר אזל מן השוק בתוך חודשים ספורים, ולאחר פטירתו של שותפי בטרם עת הקדשתי את רוב זמני לעריכת מהדורה חדשה המרחיבה ומעשירה את המהדורה הראשונה. חשיבותו הרבה של 'יסוד מורא וסוד תורה' היא שבספר זה חורג החכם הספרדי המובהק מתחומה המוגדר של פרשנות המקרא ושם לו למטרה להוכיח עד כמה נחוצות דרך הפשט והחשיבה הרציונלית לא רק להבנת התורה שבכתב אלא גם להבנת התורה שבעל פה.

"אבן עזרא עוסק בספרו בבעיית מניין המצוות ומיונן, וטוען בתוקף שכל מה שנכתב לפני כן בתחום זה לוקה בחשיבה לא שיטתית. הפרק הראשון מוקדש להגדרת טיבו של המשכיל היהודי האמתי. הוא מציג ארבעה טיפוסים שכל אחד מהם מתמחה בתחום אחד: במסורה, בדקדוק, בפשט (הקראים) ובדרש (רבני התלמוד). לקורא ברור שהמשכיל האמתי מגולם בדמותם של אבן עזרא ויתר חכמי ספרד, שאינם בקיאים רק בארבעת תחומים אלה, אלא במכלול המדעים. בפרק השני הוא מוכיח כי מי שלא למדו לוגיקה אינם יכולים למיין כראוי את המצוות. אבן עזרא שולל את המספר תרי"ג, שלדעתו אינו אלא אגדתא, והוא אף מטשטש את ההבדל העקרוני שבין מצוות דאורייתא למצוות דרבנן. הספר דן בהרחבה בשורשי המצוות ומנסה להעניק להן טעמים רציונליים. עוצם אמונתו של הפרשן-המשורר בא לידי ביטוי מרומם בפרק הסיום, שהוא מעין מניפסט מיסטי על הדבקות בבורא. 'יסוד מורא וסוד תורה' מעניין במיוחד את איש האקדמיה הדתי, המחפש אישור לכך שדתיותו אינה נופלת מזו של התלמיד החכם החרדי, שאינו משתף עולמות ידע חיצוני בהשכלתו."

ומילים אחרונות על פעילותך הציבורית להעמקת שיתוף הפעולה בין דתיים לחילונים, שהתגברה מאז רצח רבין. מה מניע אותך לעשות זאת?

"לאנשים דתיים מועיל מאוד להתבונן מתוך ריחוק אובייקטיבי במה שקורה בדתות אחרות. כשאתה יודע שהנצרות, בהיותה חזקה מבחינה פוליטית וכלכלית, רדפה כופרים מבית ומחוץ באמצעות אינקוויזיציה, או שהאפיפיור פיוס ה-12 לא הבין בזמן השואה כי חובתו הראשונה היא להציל בני אדם מרדיפה וממוות, אתה מגיע למסקנה כי הציבור של ממסד דתי וכוח פוליטי עלול לדרדר כל דת לסתגרות אינטרסנטית הסותרת את אמונותיה המוצהרות. בדומה לכך, כשאתה צופה בהתעצמות הנוכחית של האסלאם הקיצוני, אתה מזדעזע לנוכח השפל המוסרי שאליו יכולים להגיע אנשי דת בעלי חזות רוחנית.

"חוששני שרבים בקרבנו סבורים שההשוואות הללו עם דתות אחרות מופרכות מפני שדת ישראל מחוסנת מפני כוחה המשחית של העצמה הפוליטית. אין צורך לומר שהם מתעלמים מאזהרתו של משה רבנו 'וישמן ישרון ויבעט' (דברים ל"ב, ט"ו) ומתוכחתו המרה של ירמיהו: 'הכהנים לא אמרו איה ה', ותופשי התורה לא ידעוני, והרועים פשעו בי, והנביאים ניבאו בבעל, ואחרי לא יועילו הלכו' (ירמיהו ב', ח')."

פרופ' סימון מיטל בימים אלה מהדורה חדשה לספרו

ר' אברהם אבן עזרא יסוד מורא וסוד תורה

מהדורה שנייה
מורחבת ומתוקנת

הוצאת אוניברסיטת בר-אילן